

TÖRÖK JÓZSEF

A munkásmozgalom kezdetei és a katolicizmus

„A XIX. század legnagyobb botránya a munkásosztály aposztáziája volt” — idézik gyakran a XI. Piusz pápának tulajdonított mondást, amikor a munkásság és a katolikus egyház kapcsolatát vizsgálják. E rövid megfogalmazás rögtön több nehézséget vet fel. Először azt, hogy a „munkásosztály” mennyiben alkalmazható vagy nem a munkások tömegeire az ipari forradalom előtt vagy annak kezdetén. Léteznek olyan vélemények, melyek szerint az igazi osztályöntudat Franciaországban csak a nagy bányászstrájkok idején, 1889-1893 között alakult ki. Ezen túlmenően a nagyobb nehézség az, hogy az „aposztázia” kifejezés föltételezi a munkásosztály vagy munkásság részéről az egyházhoz való, előzetes, maradéktalan ragaszkodást. A pápának tulajdonított sommás kijelentés feloldását egyesek úgy vélik megtalálni, hogy azt állítják, a kijelentésnek azért nincs alapja, mert a munkásság mint osztály az egyházon kívül keletkezett, ahhoz soha nem ragaszkodott, s az aposztázia már csak ezért is lehetetlen volt. A következőkben néhány szempont említésével szabad legyen árnyaltabbá tenni a munkásság és egyház kapcsolatának múlt századi, franciaországi történetét.

Ismerős az evangéliumi kijelentés: szegények mindig lesznek veletek. Ennek sokféle interpretációja lehetséges. A XIX. században az utópisztikus szocializmus elképzelői, képviselői: Saint Simon, Fourier és Cabet a helyes értelmezést vélték megtalálni, amikor a klerikális katolicizmus közeli eltűnéséről prófétáltak és meghirdették a társadalom átszervezését valamiféle új vallás mintájára. Voltak olyanok, akik a régi, katolikus tömlőkbe az új idők borát úgy fejtették le, hogy egyszerre őrizték meg a katolicizmus alapigazságait és vegyítették hozzá a köztársaság iránti lelkesedést meg a társadalmi elkötelezettséget. (A teológusok álmélködése mellett a bibliabeli mennyek országát lerövidített úton és már itt, most akarták megteremteni.) Ennél hagyományosabb, ugyanakkor hatékonyabb értelmezés született 1830 és 1850 között az 1789-es forradalom által eltűnésre ítélt, majd a napóleoni konkordátum segítségével meglehetősen szűk keretek közé szorított katolikus egyház részéről. Az egyház a jelzett időszakban egyszerre biztos alapokon nyugvó és előre nem sejtett rendkívül látványos megújulást mutatott fel, ami egyháziakat, világiakat egyaránt meglepett.

Félicité De Lamennais mellett és hatásában őt meghaladva Frédéric Ozanam az a társadalmat egységben látó személy, aki először tett különbséget igazán világosan a szegények és a munkások között. A kijelentés a vallástörténeti távlatot is figyelembe véve némileg hangzatosabb a kelleténél, mert öszövétségi örökségként a főbűnök egyik legsúlyosabbja a munkások bérének igazságtalan visszatartása, vagy csak egyszerűen visszatartása.

A fiatal Ozanam néhány barátjával együtt 1833-ban alapította a Société de Saint-Vincent-de-Paul-t. Ennek az új intézménynek az eredetisége a kezdetektől meglévő kettős célban rejlett: a társaság tagjai hitük megerősítését (ez a régi!) a szociálpolitikai köteleességvállalás révén (ez az új!) vélik elérni. A társaság, me-

lyet Ozanamhoz hasonlóan világiak szerveztek, rövid idő alatt rendkívüli módon elterjedt, 1844-ben 140 alapszervezet 5.000 taggal, 1860-ban 1.300 alapszervezet 30.000 taggal rendelkezett. Ozanam szavai jól jellemzik az általa létrehozott intézmény lényegét: „A filantrópia az én szememben olyan — írja —, mint egy divathölgy, aki számára a jócselekedetek ékszerek, és szívesen nézegeti magát a tükörben, hogy ékszerei jól mutatnak-e. A keresztény szeretet viszont olyan, mint a gyöngéd, gondoskodó anya, aki szemeit a kezében lévő gyermekre szegezi, s önmagára többé nem gondol.”

A társadalmi kérdések iránti érzékenység, amely jelen van az ekkor alapított több száz férfi- és női szerzetesi kongregáció tevékenységében, elméleti szinten Ozanam és társai munkája ellenére sem tudott kibontakozni, s a katolicizmus többnyire értetlenül állt a társadalmi változásokkal szemben.

Ezt az értetlenséget azonban igazságtalanság lenne tudatlansággal magyarázni, s a hierarchiát azzal vádolni, hogy nem szerzett tudomást vagy nem volt hajlandó tudomást szerezni a meglévő társadalmi feszültségekről. A hierarchia némi késésben volt, mert Ozanam 1833-ban kezdte meg munkáját, a püspöki kar pedig csak 1840-1845 között tudatosította az ipari forradalom társadalmi következményeit. Cambrai főpapja, Giraud bíboros ekkortájt így nyilatkozott: „Az embernek ember által történő kizsákmányolásában az a leggonoszabb, hogy a munkaeszközzé alacsonyított személy teherbíróképességét gondosan kiszámítják, és azt maximálisan kihasználják.” Egy idézet még nem változtatja meg a helyzetet, de jelezheti a készülődő szemléletbeli változást.

A francia történészek kutatásai az elmúlt évtizedekben főként a fővárosba és az északi iparvidékre összpontosultak. Ezen kutatások alapján jobban ismerjük a dekrisztianizálódás folyamatát, az osztályöntudat kialakulását és a munkásmozgalom szerveződésének történetét. A kutatások általános tapasztalatait röviden a következőkben lehet összefoglalni:

1. A munkások vallásgyakorlata jelentősen változik vidékről vidékre. A vallásgyakorlat visszaszorulásából *nem lehet* azt az egyszerű következtetést levonni, miszerint a hagyományos közösségekben, hagyományos élet- és munkakörülmények között a vallás életképes volt, a megváltozott viszonyok esetében viszont egyszerre életképtelenné vált.

2. A munkások vallásgyakorlatának mértéke a vidék vallásgyakorlatával korrelációban van, tehát az adott tájegység kulturális tényezőivel lényegesen szorosabb kapcsolatot alkot, mint azt eddig gondolta a kutatás.

3. A munkások vallásgyakorlatának mértéke számokban jól kifejezhetően alatta marad az össznépszerűség vallásgyakorlatának.

Ezekkel a következtetésekkel mi, az utókor szembesülünk, de a katolicizmus hivatalos képviselőit mely jelenségek aggasztották a legjobban? Az állandóan visszatérő nehézségek: a vasárnapi munkaszünet meg nem tartása, a gyermekeknek gyárakban történt alkalmazása, a munkabér elégtelensége, a nők munkavállalása. Ezek következményeként létrejött az „átkozott háromszög”, ha a korabeli prédikációk nyelvi megközelítését vesszük igénybe. Az otthon, amely csak nyomortanya az újonnan felépült bércaszárnyák rengetegével; a munkahely a gyakori balesetekkel; és a kocsmá mint a kikapcsolódás egyetlen formája. Lille-ben 1830-ban 137 lakosra jutott egy csapszék, 1850-ben 80-ra. 1851-ben Lille városa 1600 italméréssel büszkélkedhetett. Az első munkásszervezetek és az egyháziak egyaránt vállalták ezt a reménytelennek látszó küzdelmet. Az olcsó gyermekmunka kárhozatásában az egyház élenjárt, az írni-olvasni alig tudó de

már gyárban dolgozó gyermekek hadával az elsődözősi előkészület során szembesült és győződött meg arról, hogy szinte lehetetlen a hit alapigazságait átadni számukra. A felszíni jelenségek azonban sokáig, most már tudjuk, túl sokáig elfedték a történet mély változásokat és a rájuk adandó válaszok szükségességét.

Lamennais és Ozanam elméleti munkássága (amit Lamennais tanítványai, Charles de Coudes és Gerbert a kapitalizmus nyílt elítéléséig fejlesztenek) valamint Ozanam társadalmi tevékenysége mutatják jól azt, hogy elmélet és gyakorlat együttesen próbálnak kiutat találni. Az alapvető nehézségek, a felületi kezelés ellenére miért volt mégis remény? Azért, mert az előzőekkel ellentétben fölöttébb paradox módon megfigyelhető mindannak az ellentettje is, amit a dekrisztianizációról mondtam. Bizonyos vidékeken a munkásság tekintélyes része ragaszkodott a vallásgyakorlatokhoz, bár az antiklerikális propaganda-szólások egy percre sem szüneteltek.

1848 fordulópontot jelentett a katolikusok szociális erőfeszítéseinek elméleti megalapozásában. Ettől kezdve a többség által javasolt megoldások lényegesen bátoralanabbak, ugyanakkor jelentős eredményeket könyvelhettek el paternalista stílusuk és elképzeléseik ellenére is. Ez a paternalista gondolkodás a párizsi kommunében képtelen volt fölfedezni a társadalmi és történelmi összefüggéseket, és azt az emberi gyűlölködés szférájába utalva az általa jelzett tényekre nem tudott odafigyelni.

A paternalista típusú szervezkedéseket kiegészítették a korporáció gondolatával, és ezek a „vallásos és gazdasági társaságok” — bármennyire is mosolyt fakasztanak belőlünk — mégis betöltenek bizonyos szerepet: ha mást nem, akkor legalább elősegítik a gyári munkásság érdekeit hatékonyan érvényre juttató csoportosulások létrejöttét. Albert de Mun és köre 1871-ben a katolikus munkáskörök szervezésével akartak válaszolni a kor társadalmi kihívásaira. Arról csak részben tehettek a szervezők, hogy az új szervezetek inkább a kisiparosokat és az alkalmazottakat vonzották, nem pedig a gyári munkásságot. Újabb évtizednek kellett eltelnie, hogy a francia fiatalok katolikus szövetsége, (1885), a munkáskongresszus (1893) és az ipari és kereskedelmi alkalmazottak szakszervezete (1887) létrejöjjen. Ezek már hiteles partnerek voltak a munkásmozgalmon belül folyó dialógus számára, sőt bekerültek a munkásmozgalomba, s katolikus jellegüket megőrizve tudták a dolgozók érdekeit képviselni. Ez utóbbi egyébként a C.F.T.C. kiindulása, kezdete.

A munkásosztály valóban az egyházon kívül, attól függetlenül keletkezett? A választ csak egysíkúan, egyértelműen kimondani a történelmi valóság megcsonkítása. Helyesebb abban az irányban tájékozódni, hogy a XIX. században bekövetkezett gazdasági-társadalmi változásoknak az egyház nem tudott elébe menni idejében, csak előörsők kiküldésére futotta. De mely intézmény mondhatja el magáról, hogy mindig, mindennek elébe tudott menni?